

Dr hab. Anna Paszkiewicz, prof.UWr.

Instytut Filologii Słowiańskiej

Uniwersytetu Wrocławskiego

Recenzja rozprawy doktorskiej

Mgr Anny Katarzyny Przybysz

Problem podmiotowości ciała. *Inny* Jurija Mamlejewa i *Czerwony kogut leci wprost do nieba* Miodraga Bulatowicia w kluczu komplementarnej opozycji

Będąca przedmiotem niniejszej oceny rozprawa doktorska mgr Anny Katarzyny Przybysz stawia sobie za cel próbę analizy podmiotowości ciała wybranych bohaterów powieści *Inny* Jurija Mamlejewa oraz *Czerwony kogut leci wprost do nieba* Miodraga Bulatowicia. Obydwa utwory, porównywane przez autorkę dysertacji, stanowią wobec siebie opozycyjne dopełnienie. Już tutaj na samym początku recenzji warto podkreślić oryginalność obszaru badawczego. Przyjęta tu perspektywa antropologiczna pozwala mgr Annie Przybysz rozpatrywać cielesność w odniesieniu do charakteru otaczającej ich rzeczywistości, statusu społeczno-moralnego, a przede wszystkim, jak sama stwierdza, „[...] do sposobu postrzegania przez bohaterów własnego ciała i stopnia partycypacji ich świadomości w procesie konstituowania podmiotowości” (s.180). Dla Doktorantki oznacza to, iż sposób kształtowania zagadnienia podmiotowości ciała w utworach obydwu pisarzy określa uprawiana przez nich metoda artystyczna. Omówieniem tego właśnie zagadnienia zajmuje się mgr A. Przybysz we wstępnej części rozprawy. Jej zdaniem, w przypadku dzieła Mamlejewa realizm metafizyczny, jako artystyczna dominanta twórczości rosyjskiego pisarza, rzutował na sposób kształtowania problematyki dzieł (łączenie wątków mistycznych, ezoterycznych oraz fantastycznych) i pozwolił twórcy ujawnić głębokie sensy istnienia. Z kolei poetyka realizmu magicznego jako metoda twórcza Bulatowicia określiła kształtowany przez niego świat jako łączenie realności z fantastyką; obiektywizm zastępuje demoniczna wizja. W efekcie, pomimo różnic w twórczości obydwu pisarzy, kształtują oni osobliwy obraz świata przedstawionego, co z kolei rzutuje na kształtowanie powieściowych postaci, ich

psychologiczny wizerunek. Dopelnieniem tych rozważań we wstępie rozprawy jest zwięzła próba naświetlenia recepcji twórczości Mamlejewa i Bulatowicia.

Omawiając zawartość i strukturę poszczególnych części opiniowanej rozprawy, należy podkreślić, iż kompozycja jej jest starannie przemyślana. Autorka odchodzi od chronologicznej kolejności analizy tekstów w celu wyeksponowania ich uniwersalnego charakteru. Ta licząca 212 stron komputeropisu praca składa się ze wspomnianego wstępu, trzech rozdziałów, zakończenia, bibliografii oraz streszczenia w języku rosyjskim.

Jak już zauważyłam, Doktorantka we wstępie formułuje swoje stanowisko badawcze, definiuje zakres pracy i przede wszystkim określa zaplecze konceptualne swoich rozważań i analiz, a także sposób myślenia o własnym materiale badawczym. Mówiąc inaczej, umieszcza problematykę rozprawy na szerszym tle literaturoznawstwa, precyzuje ogólne cele i szczegółowe zadania badawcze. Uważam, że część ta utrzymana jest na właściwym poziomie i w pełni odpowiada stawianym kryteriom.

Rozdział I recenzowanej dysertacji zawiera analizę powieści Inny Jurija Mamlejewa i nosi tytuł *W stronę metafizycznego transcendowania*. Jest on poświęcony zagadnieniu identyfikowania jednostki z własnym ciałem oraz otaczającą rzeczywistością. Rozdział składa się z czterech podrozdziałów. W pierwszym z nich Doktorantka zajmuje się wizją współczesnej rzeczywistości rosyjskiej widzianej oczyma bohaterów analizowanego tekstu. Powieściowa wizja ujawnia demoralizację i pogrążenie w kulturze materialnej społeczeństwa rosyjskiego. Ma to swoje odzwierciedlenie w sposobie konstruowania powieściowych postaci, z których każda ukazana jest w odmienny sposób. Zdaniem Autorki rozprawy, łączy ich pragnienie opuszczenia realności i całkowitej integracji z Kosmosem. Tak się rzecz ma w przypadku postaci Łochmatowa. Typ osobowości, jaki on reprezentuje Autorka określa mianem „fraktalnego”. Definiując typ osobowości tego bohatera mgr A. Przybysz twierdzi, iż „Nieustanne >zanurzenie< w rzeczywistości, w której nawet możliwość autoreferencyjności zostaje zakwestionowana, powoduje zaburzenia zarówno w postrzeganiu siebie, jak i otaczającej przestrzeni, co z kolei sprawia, że granice definiujące prawdziwość, ulegają rozmyciu”(s. 182). Świadomość własnej wartości oraz rzeczywistości, w której żyje zachęcają Trofima Borysycza do badania równoległych światów. Jednakowoż brak możliwości obiektywnego postrzegania otaczającej przestrzeni nie dają szans na realizację planów.

Inaczej badaczka postrzega sytuację Alony. Za fundamentalną dla tej postaci uznała Ona spotkanie, do jakiego doszło pomiędzy nią i Trofimem Borysyczem. Podstawą do

takiego twierdzenia posłużyły semiotyczne kategorie: spotkanie, próg, maska, inny. Natomiast spotkanie malarki z Zabłudową ujawnia dialogową naturę Alony, jako osoby skłonnej do introspekcyjnej analizy. W poczuciu zagrożenia deprecjonuje własne ciało. Po odzyskaniu poczucia bezpieczeństwa zmienia ona pogląd na własną podmiotowość. Autorka rozprawy traktuje ją jako postać skłonną do podjęcia dekonstrukcji własnej osobowości, chociaż niegotową na wprowadzenie zmian w swoim życiu.

Duchową przemianę przeżywa natomiast, według Doktorantki, Leonid, jako jedyny z trojga bohaterów. Początkowo niechętny do opuszczenia obecnej rzeczywistości, pod wpływem podróży pociągiem, a właściwie snu o tej podróży, zastanawia się nad własnym życiem. Duchowa podróż, której metaforę stanowi wspomniana wyprawa, powoduje, że Leonid na nowo postrzega świat; uświadamia sobie, iż to przed czym ucieka stanowi projekcję jego wnętrza.

Powyższy rozdział uznaję za interesujący i konstrukcyjnie i merytorycznie. Już sam krótki przegląd zagadnień szczegółowych poruszonych w rozdziale dobitnie pokazuje rozmach interpretacyjny młodej badaczki i wieloaspektowość podejścia do badanej rzeczywistości powieściowej. Mam tu na uwadze głównie umiejętnie stosowany synkretyzm metodologiczny i znajomość założeń filozoficznych (szczególnie filozofii buddyjskiej), w meandrach których swobodnie porusza się Doktorantka. Z lektury tego, a i następnego rozdziału przebija wiedza i kompetencje młodej uczoney zaangażowanej w perfekcyjną realizację zadania badawczego.

Rozdział II, poświęcony powieści *Czerwony kogut leci wprost do nieba* Miodraga Bulatowicia, zatytułowany został: *Ku ekologicznej jedności*. W rozdziale tym, składającym się z czterech podrozdziałów, skonfrontowany został proces duchowego przeobrażenia oraz samopoznania bohaterów *Innego* z postawami reprezentowanymi powieściowe postaci z utworu Bulatowicia. W moim przekonaniu jest to najcenniejsza i najbardziej interesująca część pracy. Autorka przyjęła, iż wzajemna relacja Muharema z kogutem, ich mentalno-fizyczna więź, jest elementem decydującym o charakterze podmiotowości-cieleśności tego bohatera. Jest on przekonany o ich duchowej nierozdzielności. Badaczka, opierając się na fakcie ich nieustannego kontaktu fizycznego i psychicznego, odczytuje to jako przejaw procesu mentalnej transgresji, zacieraniu granic podmiotowości. Doktorantka mówi wręcz o metaforycznym przekraczaniu granic ciała i psychicznym okaleczeniu gruzlika po odebraniu mu ptaka. Właściciel koguta to – zdaniem mgr A. Przybysz – postać nieokreślona,

o diabolicznej naturze. Szczególny charakter więzi łączy go również z ziemią, co zaświadcza o dążeniu Muharema do całkowitej integracji ze światem.

Podobne cechy zdradza także Mara, ponadmysłowo związana z uniwersum, a także dwaj wędrowcy, integrujący się z ziemią na poziomie fizycznym, zmysłowym i mistycznym. Ziemia w utworze przedstawiona zostaje jako odwieczna, podstawowa wartość. „Cykliczne pochylenie ciała bohatera można interpretować – według Autorki pracy – jako składanie swego rodzaju pokłonu, oddawanie hołdu Matce-Ziemi, a zatem oznakę afirmacji przyrody, co sugeruje, iż rytualny gest czolobicia ma także charakter teurgiczny”(s.185). Jest to też przejaw więzów krwi i całkowitego połączenia, świadczącego o zniwelowaniu fizycznych granic definiujących podmiotowość postaci.

Z wynikami analiz i ustaleń mgr A. Przybysz w tym rozdziale trudno jest dyskutować lub też proponować własne rozstrzygnięcia lub interpretacje. Autorskie konkluzje opierają się na kompetentnie przeanalizowanym materiale. I tutaj chciałabym podkreślić bardzo dobrą podbudowę filozoficzną rozważań. Wyniki analizy i ich interpretację przyjmuję i akceptuję w całej rozciągłości.

Nie tylko do rozdziałów analitycznych nie mam żadnych zastrzeżeń. Również następujący po nich rozdział III zawiera dużo interesujących własnych refleksji i przemyśleń Autorki, która kolejny raz udowadnia swoją dojrzałość i samodzielność badawczą. Tym razem konsekwentnie stosuje spojrzenie konfrontatywne. Pokazuje liczne zbieżności i analogie, a także skrętnie odnotowuje różnice i odmienności. Postrzega Ona obydwie powieści jako wzajemnie dopełniające się strony opozycji. Jej zdaniem, w przypadku obydwu utworów mamy do czynienia z podejmowaniem problematyki egzystencjalnej oraz krytycznym spojrzeniem na status moralny społeczeństwa. Komparatystyczne podejście do tekstów Mamlejewa oraz Bulatowicia ujawnia zarówno podobieństwa, jak też różnice w stosunku bohaterów do własnego ciała oraz jego roli w procesie ustanawiania podmiotowości. Łączy ich dostrzegalne dążenie do przekroczenia granic związanych z cielesnością. Mgr A. Przybysz odczytuje to pragnienie jako przejaw chęci integracji z ziemią, uniwersum. Również tak znaczące zagadnienia jak kreowanie powieściowej przestrzeni, problem śmierci, wiary, postawy moralnej uwypukla owa komparatystyczna lektura powieści przez Badaczkę rozprawy. Dostrzega Ona spolaryzowany sposób problematyzowania w obydwu utworach.

Zakończenie dysertacji zostało skonstruowane w ten sposób, że Autorka, referując wyniki swoich badań, ponownie przeprowadza nas przez poszczególne rozdziały, powtarzając wcześniejsze konkluzje. Nie umniejsza to jednakże wartości tego podsumowania; próba syntezy materiału i rekapitulacja wyników sformułowane zostały na wysokim poziomie uogólnienia.

Jako recenzent omówionej rozprawy doktorskiej zmuszona jestem do zgłoszenia uwagi krytycznej pod adresem sposobu narracji, stosowanym w pracy. Trudno zrozumieć jakim kluczem narracyjnym posługuje się Pani Doktorantka, gdyż pomimo frapującej relacji merytorycznej, wykład chwilami jest mało przejrzysty. Lektura poszczególnych rozdziałów sprawia wrażenie, że mamy do czynienia z natrętnym cytowaniem słownika wyrazów obcych. Aby nie być gołosłowną przytoczę jedno zdanie ze strony 66:

„Środowisko przestrzenne w projekcji nomadologicznej to obszar pozbawiony wszelkich linii demarkacyjnych i określonych punktów, a zatem pozostaje otwarty na alokację w nim innych toposów, przy czym każdy i nich nie jest atrybutywny względem danego środowiska i jedynie w konkretnej sytuacji posiada charakter znaczącego modusu”

Ten sposób narracji nie wpływa na podwyższenie naukowości rozprawy, a jedynie zaciemnia wywód. Zgłoszona uwaga nie przesądza jednakże o mojej wysokiej ocenie tej interesującej i konstrukcyjnie i merytorycznie dysertacji.

Przechodząc do ogólnej merytorycznej oceny pracy muszę stwierdzić, że mamy do czynienia z rozprawą naukowo dojrzałą, starannie, wnikliwie i szczegółowo udokumentowaną, posiadającą niewątpliwe walory poznawcze i metodologiczne. Doktorantka przeprowadziła analizę i interpretację materiału w sposób kompetentny i rzetelny. Z całą mocą stanowczo podkreślam, że po lekturze kolejnych części pracy wyraźnie widać odczytanie Autorki i znajomość przedstawianej problematyki. Rozprawa jest pozycją dopracowaną pod względem heurystycznym, poprawna pod względem warsztatowym, przebijają z niej nie tylko duże zdolności interpretacyjne Autorki, lecz także duża inwencja badawcza. Wnioski przedstawione w pracy są uprawnione i przekonujące.

Jeszcze raz pragnę podkreślić, że zgłoszona uwaga krytyczna ma wyłącznie charakter polemiczny, stanowi pewną sugestię i w najmniejszym nawet stopniu nie obniża wartości dokonań Doktorantki. Stoję na stanowisku, że sformułowany we wstępnej części pracy cel został osiągnięty. Zadowolająco w mojej opinii wygląda również wskazanie na zastosowanie

już osiągniętych wyników, a także nakreślenie na tej podstawie perspektyw przyszłych badań. Aby to uzmysłowić jeszcze raz zacytuję Autorkę rozprawy, która tak podsumowuje swoje poczynania badawcze:

„Taka mikrorealizacja, zorientowana immanentnie na rezultat w makroskali, jawi się jako osiągalny cel i zadanie. Za sprawą wyeksponowania nieobecności znaczącej jako tropu interpretacyjnego pozwoliłaby (pozwoli) uzyskać tę nadwyżkę sensu, za sprawą której kulturotwórczy ekwiwalent uzmysłowi, w skali wielkiego optymizmu, nie tylko odzyskanie utraconego, ale wysublimowanie (wyeksplikowanie) takiej wartości naddanej, która w procesie kontekstualnego przyrostu określa się jako cel i zadanie współczesnej humanistyki”(s.188).

Rozprawę doktorską mgr Anny Katarzyny Przybysz oceniam bardzo wysoko.

Sumując wszystkie moje obserwacje, wrażenia i uwagi stwierdzam z satysfakcją, że w mojej ocenie praca Pani mgr Anny Katarzyny Przybysz *Problem podmiotowości ciała. „Inny” Jurija Mamlejewa i „Czerwony kogut leci wprost do nieba” Miodraga Bulatowicia w kluczu komplementarnej opozycji* spełnia wymogi stawiane przed rozprawami doktorskimi (określone w art. 13 Ustawy o stopniach i tytule naukowym) i daje podstawy do ubiegania się przez jej Autorkę o stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa.

Zwracam się do Wysokiej Rady Wydziału Neofilologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu z wnioskiem o dopuszczenie Pani mgr Anny Przybysz do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Jednocześnie informuję Wysoką Radę, że wyliczone wcześniej merytoryczne walory rozprawy oraz ogólna ocena pozytywna całości stanowią dla mnie wystarczającą przesłankę do sformułowania wniosku o wyróżnienie recenzowanej rozprawy.

Wrocław, 27.07.2015

Dr hab. prof. Anna Paszkiewicz